

A TÉRSÉG REJTŐZKÖDŐ TÁJI ÉRTÉKEI

8.4. A térség kiemelkedő táji értékei

Eger térsége a Tárkányi-medence és az Egri-Bükkalja kistájak területén elhelyezkedő átmeneti táj, és a Bükk-vidék nyugati, dél-nyugati, illetve déli lejtőit, valamint azok fokozatosan az Alföld északi peremvidékébe beolvadó hegy lábait foglalja magában és az egri borvidék magvát alkotja.

Eger térségének földtani felépítésében a legjelentősebb szerepet játszó vulkáni eredetű kőzeteknek (riolit- és dácittufa) köszönhetően egyedülálló helyi építészeti kultúra alakult ki, amely minden esetben szervesen használta az itt található vulkáni tufa adottságait. Ebbe a kőzetbe vágták az egri és a bükkaljai borvidék híres borospincéit és pincerendszereit; faragták a térség településeiben a gazdasági épületeket – ólakat, istállókat, tárolóhelyiségeket –, illetve sok helyen a lakóépületeket is. Sajátos kővilág az, amelyben a térség falvai élnek: kőfalú házak, azokhoz csatlakozó kőkerítések, kőhodályok, barlanglakások és tufába vájt pincék, a patakokon és árkokon átívelő kőhidacsok, sírköves temetők, út menti feszületek, kőpadok és a titokzatos kaptárkövek földje ez. Itt találkozhatunk ugyanis a legnagyobb számban a magyar tájak egyik legkülönlegesebb, s egyben legrejtélyesebb természeti és kultúrtörténeti értékeivel, a 2014. novemberében természeti emlékként országosan is védetté nyilvánított fülkés sziklával, a kaptárkövekkel (Bakó, 1977; Viga, 1985; Baráz, 2000; Hacsí – Törőcsik, 2004; Bokk et al., 2009; Baráz et al., 2011; Kiss – Babus, 2011; Baráz, 2014). Mára a kaptárkövek és a bükkaljai kőkultúra a magyar értéktár „természeti környezet” kategóriájába sorolt érték-együttes (2016. április).

Nem könnyű számba venni, hogy mi mindenre használták fel a térség falvainak lakói a helybeli követ, mely a táj arculatát meghatározza, de az alábbiak a területen található egyedi tájértékek legfőbb, legjellemzőbb példái:

Kőbányák, kőfejtés, kőfaragás. Ahogyan az erdővidékek lakói mesterei voltak a famunkáknak, s szinte mindent el tudtak készíteni fából, ha-

HIDDEN LANDSCAPE VALUES OF THE REGION

8.4. The outstanding landscape values of the region

The region of Eger includes the transitional landscape in the area of the Tárkány Basin and the microregions of the Eger Bükkalja, the western, southwestern and southern slopes of the Bükk region, and also their foothills gradually blending into the northern periphery of the Great Hungarian Plain.

Owing to the volcanic rocks (rhyolite and dacite tuff), making up a significant part of the geological structure of the Eger region, a unique local architectural culture was formed, that in every case made full use of the facilities of the volcanic tuff available here. The famous wine cellars and cellar systems of Eger and Bükkalja were cut into these rocks; the farm buildings, pig-sties, stables and storage rooms, of the settlements of the region were carved into them, along with dwellings in many places. It is a particular world of stone where the villages of the region reside: it is a land of house walls made of stone, connecting walls of stone, stone barns, cave dwellings and cellars cut in tuff, stone bridges spanning streams and ditches, cemeteries with tombstones, crucifixes along the roads, stone benches and the mysterious beehive rocks. This is where we come across the largest number of the most special, and furthermore most mysterious, natural and cultural historical values of the Hungarian landscape declared nationally protected in November 2014 as natural monuments: the rocks with niches, the beehive rocks (Bakó, 1977; Viga, 1985; Baráz, 2000; Hacsí – Törőcsik, 2004; Bokk et al., 2009; Baráz et al., 2011; Kiss – Babus, 2011; Baráz, 2014). The beehive rocks and Bükkalja rock culture was characterized as a “*natural environment*” category inside Hungarian value lists in April of 2016 in Hungary.

It is not easy to enumerate all purposes the inhabitants of the region's villages used the local stones for, which define the identity of the landscape, but the following are the most typical examples of the individual landscape values of the region:

sonlóan volt ezen a tájon a kővel, így a térségben több helyen, Sirokban, Demjénben és Szomolyán is népi kőfaragó központok alakultak ki. Például demjéni kőből demjéni mesterek közreműködésével faragták az egri bazilika szobrait és számos egri barokk épület szobordíszét. De számtalan köztéri, elsősorban szakrális témájú szobrot, feszületet fedezhetünk fel a vidék falvaiban, illetve települések kül-területein a régi dűlőutak mentén. Díszes kőfaragások nagy számban fellelhetők még napjainkban is a települések temetőiben, hol számos, akár művészeti alkotásnak is beillő faragott kő síremléket találunk a 19. századból (8.20. ábra).

8.20. ábra. Művészi faragott sírkő – Demjén, temető (fotó: Havasi Norbert)

Figure 8.20. Artfully carved tombstone – Demjén, cemetery (photo by Norbert Havasi)

Barlanglakások, pinceházak. Barlangokon általában természeti képződményeket értünk. A világ számos helyén azonban, s így Eger térségében is, valamikor a régmúltban létrejött a barlangoknak egy másik családja. A helyi emberek által a puha kőzetbe vájt hajlékok, barlangok, barlangrendszerek éppoly számosak, nagyok s változatosak, mint azok, amelyek természetes módon jöttek létre (Mednyánszky, 2009). A barlanglakások terei a tufa előrelátó kitermelése során, a kőzet

Quarries, quarrying, stone carving. As the forest dwellers were masters in woodwork having the ability to create anything from wood, it was similar in this area with stone, in several parts of the region folk stonemason centres were formed such as in Sirok, Demjén and Szomolya. For example masters from Demjén carved statues of the Basilica of Eger from Demjén stone as well as the decorative sculptures for a number of baroque buildings of Eger. We can also discover countless, primarily sacred, statues and crucifixes in public spaces in the villages, and on the outskirts of the settlements along old lanes. Decorative carvings can still be seen in great numbers in the cemeteries with many carved tombstones from the 19th century (Figure 8.20.).

Cave dwellings, cellar houses. Caves are usually understood as natural formations. However in many places in the world and also in Eger, another family of caves were created sometime in the past. The dwellings, caves, cave systems carved in the soft stone by the local people are as many, as big and as varied as those formed by natural forces (Mednyánszky, 2009). The cave dwellings were formed during the forehanded mining of tuff, in the place of stone as its “negative”. On the plateaux of the hills, worked as quarries, the locals carved their dwellings consisting of first one, then later several rooms including the farm buildings considering their orientation. The cellar dwellings usually had two cells with an open chimney in the kitchen and a furnace heating from outside the room. The fronts of the houses were protected with whitewash, in many places one can observe the traces of eaves supported by wooden or stone columns and covered with tiles. The former cave dwellings (Figure 8.21.) are

8.21. ábra. Barlanglakásos tájház - Szomolya (fotó: Havasi Norbert)

Figure 8.21. Vernacular architecture carved into bedrock - Szomolya (photo by Norbert Havasi)

helyén, „negatívjában” alakultak ki. A domboldal bányaként művelt platóin a tájolást is figyelembe véve vájták ki az itt élők egyterű, később több szobából álló lakásaikat, gazdasági helyiségeikkel együtt. A pincelakások általában kétsejtűek voltak, a konyhában szabadkéménnyel, a szobán kívülről fűtött kemencével. A lakások homlokzatát meszeléssel védték, számos helyen megfigyelhető a fa vagy kő oszlopokkal alátámasztott, cseréppel fedett ereszt nyoma. Az egykori barlanglakásokat (8.21. ábra) ma már leginkább bortárolásra használják. Bepillantást nyerhetünk a pinceházak régi életébe, ha felkeressük a szomolyai vagy a cserépváraljai barlanglakásos tájhozát.

Pincék és egyéb gazdasági épületek. A vulkáni tevékenység nyomán létrejött riolit-riodácit tufákön képződött – nyomelemekben és ásványi anyagokban gazdag – talajon zamatos szőlő terem. Az állékony, de jól faragható, könnyen vágható, lyukacsos kőzetbe mélyülő jól szellőző, lélegző, magas páratartalmú, szinte állandó hőmérsékletű pincék pedig kiváló feltételeket biztosítanak a bor tárolására. Így a pincék és pincesorok a térség majdnem mindegyik településének arculatát meghatározzák (8.22. ábra).

A tufába legnagyobb számban pincéket vájtak (8.7 ábra), ám ismeretesebb állattartással, növénytermesztéssel kapcsolatos sziklahelyiségek is. Hatalmas, több száz juhot, vagy akár az egész gulyát befogadó kőhodályokat is faragtak a sziklába. Erre majd minden település határában találhatunk példát, de talán a legszebb a 200 m² alapterületű szomolyai kőhodály gyönyörű faragott oszlopsoraival, vagy a demjéni kőhodály.

Kaptárkövek. A térség kőkultúrájának legérdekesebb elemei a kaptárkövek (8.23. – 8.24. ábra). E különleges földtani és régészeti-néprajzi értékeket képviselő sziklaalakzatok általában kúp alakúak, oldalaikban pedig fülkék találhatók. Ezeket az ember által megfaragott felszínalaktani értékeket jobbra a titokzatos jelzővel illethetjük, hiszen sem a korukat, sem a rendeltetésüket, sem pedig a készítőik kilétét nem ismerjük.

A kaptárkövek fülkéinek eredetéről számos legenda, feltételezés, tudományos feltevés született. Az Eger környékén megőrződött hagyománykincs egy Szent István korabeli pogánylázadás emlékét idézi, miszerint a fülkébe az elesett vezérek hamvait helyezték. Egy másik igen elterjedt szájhagyomány pedig azt az elképzelést követi, hogy a fülkéket a török időkben mé-

mostly used nowadays for the storage of wine. We can have an insight into the old lives of the cellar dwellings if we visit the cave dwelling country house in Szomolya or Cserépváralja.

Cellars and farmhouses. On the soil formed on the rhyolite-rhyodacite tuff following volcanic activities, rich in trace elements and minerals, juicy grapes grow. The cellars cut into the porous rocks easy to carve are well ventilated, have high humidity and nearly constant temperature, and provide excellent conditions for the storage of wine. This way the cellars and rows of cellars define the identity of nearly every village of the region (Figure 8.22.).

8.22. ábra. Ódon pince rakott kőfallal – cserépfalu, Fidóci pincesor (fotó: Havasi Norbert)

Figure 8.22. Old cellar with stone wall – Cserépfalu, Fidóc cellar row (photo by Norbert Havasi)

Mostly cellars were cut into the tuff (Figure 8.7.), however there are cavities which are known to be related to farming and animal husbandry. Giant stone barns were also carved into the rocks, which would house hundreds of sheep or even an entire herd of cattle. We can find fine examples on the outskirts of almost every settlement, however the most imposing is the stone barn in Szomolya having a floor area of 200 m² with its row of beautiful carved columns or the

8.23. ábra. Helyi jelentőségű természetvédelmi terület Eger határában – Eger, Nyerges-hegy (fotó: Havasi Norbert)

Figure 8.23. Nature reserve of local significance in the outskirts of Eger: Nyerges Hill (photo by Norbert Havasi)

hészkedésre használták. Más vélekedés szerint a köveknek kultikus szerepe volt, őseink áldozóhelyeivel hozhatók kapcsolatba.

Kultúrtáj. Az 1950-es évek közepéig a térség domboldalait gyümölcsös parcellák szabdalták, kisebb erdőfoltokkal és a parcellákat elválasztó cserjés-fás mezsgyéekkel. A gyümölcsösök nagy része hagyományos művelésű, kaszált aljú gyümölcsös volt, szőlőkkel tarkítva. Az államosítást követően fokozatosan felhagyták a gyümölcsösök művelését, így az egykor ápolt területeket elvadultak, elakácosodtak. A tájidegen és inváziós fajok térhódítása (elsősorban fehér akác, bálványfa, kanadai aranyvessző) miatt a természetes növényzetnek és az eredeti élőhelyeknek is csak kisebb foltokban maradt hírmondója. Csupán egy évtizede kezdődött meg az itteni szőlő- és kertkultúra rehabilitációja, de az eredmények látványosak, példaértékűek és követendőek mind a térség gazdálkodóinak, mind pedig lakóinak (8.25. ábra).

stone barn of Demjén.

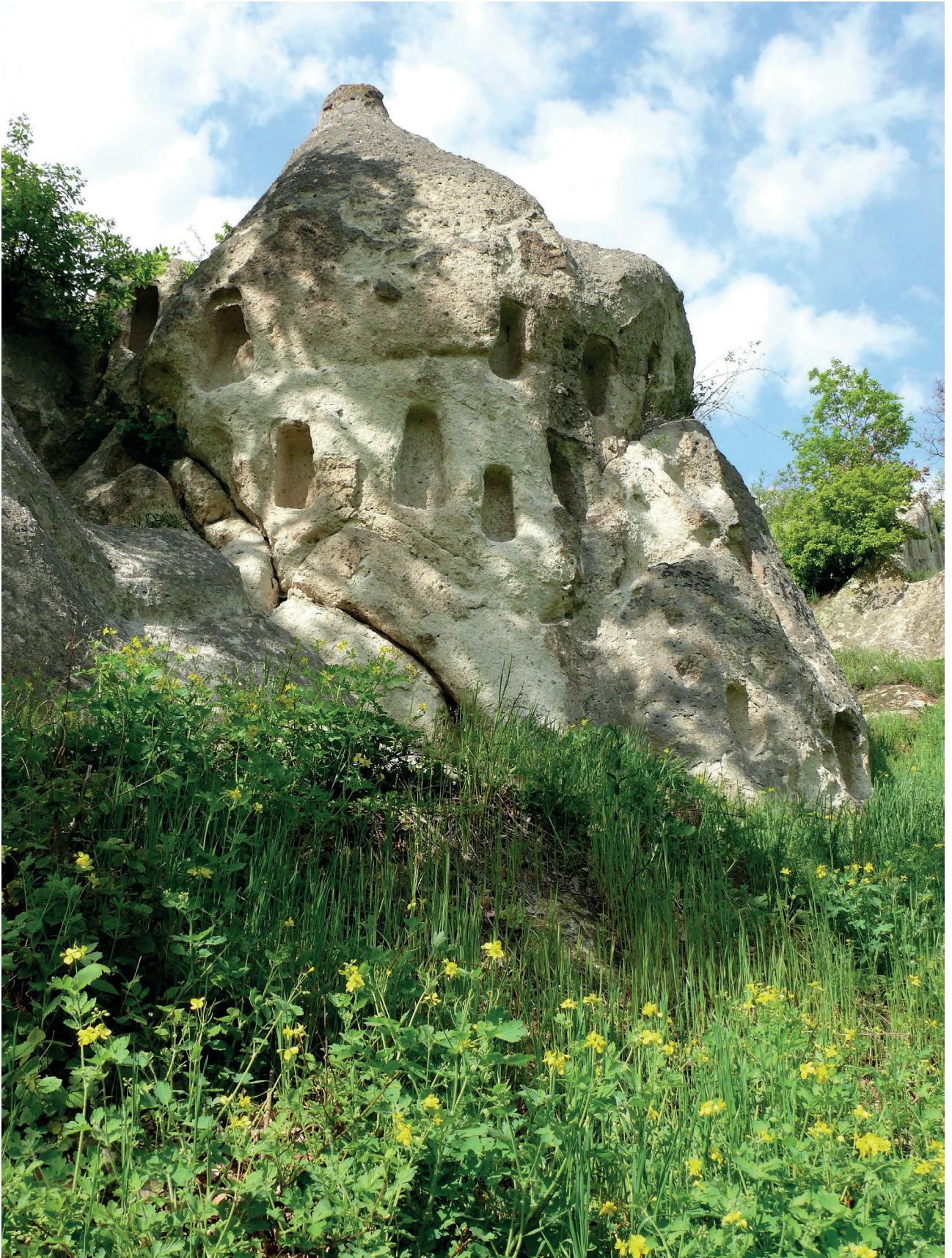
Beehive rocks. The most interesting elements of the regions stone culture are the beehive rocks (Figure 8.23. and 8.24.). These rock formations represent special geological and archaeological-ethnographic value, they are usually cone shaped and have niches on their sides. Carved by humans, they are mostly described as mystical since we know neither their age, their purpose nor the identity of their makers.

There are many legends, scientific hypothesis regarding the origin of the niches of the beehive rocks. Tradition associate them with a pagan rebellion from the age of Saint Stephan and says that the ashes of the fallen leaders were placed in the niches. Another view, well spread by word of mouth, follows the notion that the niches were used to keep bees in the Turkish era. Other beliefs say that the stones had cultic roles and are connected to our ancestors' sacrificial places.

Cultural landscape. Until the middle of the 1950's the slopes of the regions hills were covered with orchards with some forests and bushy-woody field boundaries. The majority of the orchards were traditionally cultivated with mown strips and surrounded by vineyards. After collective cultivation was gradually phased out, and so far well-maintained fields deteriorated, they became overgrown with black locust. Due to the spread of the alien and invasive species (primarily black locust, Ailanthus and Canadian goldenrod) there are only traces and small spots left of the natural vegetation and the original habitats. It has only been a decade since the rehabilitation of the local vineyard and garden culture started, but the results are spectacular, exemplary and should be followed both by farmers and the local population (Figure 8.25.).

8.25. ábra. Bükkaljai kultúrtáj – Eger, Almagyar-dűlő (fotó: Havasi Norbert)

Figure 8.25. Cultural landscape in the Bükkalja microregion – Eger, Almagyar-dűlő (photo by Norbert Havasi)

8.24. ábra. A Bükkalja legimpozánsabb kaptárköve – Szomolya, Királyszéke (fotó: Havasi Norbert)

Figure 8.24. The most spectacular beehive rock in the Bükkalja foothills – Szomolya, Királyszéke (King's Chair) (photo by Norbert Havasi)